

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
Гончарової Лариси Анатоліївни

«Психологічні чинники розвитку творчої активності людей похилого віку»,

заявленої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Ознакою нормального старіння в людини прийнято вважати єдність і взаємодоповнюваність адаптаційних і компенсаторних механізмів життєдіяльності. Оскільки це єдиний шлях забезпечення життєздатності організму, то логічно передбачити, що, спрямовуючи свою енергію на життєві надбання, людина стимулює також свою адаптацію, підтримує її у часі, уникає надмірних витрат, економить ресурси, які можуть знадобитися у більш складних життєвих ситуаціях.

Переваги в таких надбаннях можливі завдяки «задачам розвитку», які здебільшого спричиняються трьома факторами: закономірностями біологічного становлення, соціальними очікуваннями та активністю суб'єкта. Отож ті особи, які мали складну роботу впродовж життя, а, значить, повинні були постійно працювати над власним професійним вдосконаленням, сприймають процес навчання, творчої активності як природне явище і за найменшої можливості активно пропонують певні форми продовження особистісної самореалізації. Тоді виходить, що здатність до навчання та творча активність багато в чому залежать від потенціалу людини, її можливостей, а також індивідуальних меж розвитку. Так, Б. Ананьєв наголошував, що постійне тренування інтелектуальних функцій є головним фактором збереження життєстійкості та життєздатності, загального довголіття, причому особлива роль тут належить показникам обдарованості (у більш обдарованих людей інтелектуальний прогрес триваліший, а інволюція настає пізніше) та освіти (саме вона протидіє старінню та гальмує інволюційний процес).

Розв'язання проблем продуктивного старіння і збереження якості життя в похилому віці, крім всього іншого, тісно пов'язано з сучасними кризовими соціально-економічними реаліями початку XXI ст.: тут важливо зрозуміти соціальну значущість ролі літніх людей у сучасному європейському просторі.

У такому пізнавальному контексті доречною і доказовою є тема дисертаційного дослідження, яка спрямована на вивчення психологічних чинників розвитку творчої активності саме в похилому віці.

Інформаційним ядром дослідження є передусім наукові уявлення Б. Ананьєва, Л. Анциферової, Л. Виготського, В. Гаврилюва, О. Леонтєва, Г. Костюка, В. Моляко, Я. Пономарьова та інших дослідників, на основі яких дисертантка поставила за мету теоретично обґрунтувати та емпірично

перевірити психологічні особливості і чинники розвитку творчої активності у похилому віці.

Таке формулювання проблеми авторкою визначило особливості конструювання основних напрямків дослідження:

Так, у першому розділі дисертаційної роботи з використанням системно-структурного та порівняльного аналізу першоджерел Л. Гончарова з'ясовує у психологічній літературі основні підходи до вивчення творчої активності людей похилого віку, прагне розкрити зміст поняття «творча активність», зокрема її динамічні та змістові особливості. Це дозволило авторці розробити власну модель вивчення означеного явища з урахуванням трьох етапів його розвитку (мобілізаційного, перетворювального, оцінного), а також зовнішніх і внутрішніх психологічних чинників.

Як приклад, встановлено, що творча активність є самодостатньою формою активності особистості, що виявляється на різних рівнях людського буття (предметному, символічному, соціальному, духовному) та відображається як продуктивна творча діяльність, здатність до творчого вирішення проблем, творчого діалогу та самореалізації, що в підсумку визначатиме міру адаптованості особистості до нової соціальної ситуації розвитку. Розмежовуючи внутрішні та зовнішні психологічні чинники, Л. Гончарова наголошує, що до внутрішніх чинників слід віднести збереженість творчоактивного ресурсу, адаптацію та рефлексію (зазначимо, однак, що в тексті дисертації, зокрема у висновках до розділу, ця думка не є послідовною, а тому однаково потребує теоретичних та емпіричних доказів).

Загалом, досягненнями першого розділу є інформаційна основа для теоретичного обґрунтування сутності, змісту та структури творчої активності особистості у похилому віці.

У другому розділі дисертаційної роботи задекларовано емпіричне вивчення психологічних чинників творчої активності в означеному віковому періоді. Описуються особливості організації та проведення такого дослідження. Класифікуються показники емпіричного вимірювання, здійснюється відбір методик діагностичного виміру. Спираючись на власну дослідницьку позицію, сконструйовану передусім на основі теоретичного аналізу першоджерел, дисертантка визначає чотири блоки комплексного вивчення проблеми: 1) критерії творчої активності людей похилого віку; 2) психологічні чинники творчої активності як творчоактивного благополуччя; 3) компоненти творчої активності як творчоактивного благополуччя; 4) нова соціальна ситуація розвитку творчої активності.

З цього приводу експериментальну вибірку склали 59–75-річні люди (всього – 420 осіб) з тематичним аналізом їхніх соціально-демографічних характеристик, що важливо для якісної інтерпретації дослідницьких даних.

Як наслідок, авторка пропонує трирівневу модель психологічних чинників творчої активності людей літнього віку і розробляє їхні якісні характеристики.

Текстуально окремо аналізується зв'язок психологічних чинників творчої активності з низкою індивідуально-психологічних особливостей учасників

дослідження: це – гендер, рівень освіти, вік, вид діяльності, рівень рефлексії, локус контролю тощо.

Використовуючи показники вихідних рівнів збереженості творчоактивного психологічного ресурсу, адаптації і творчої активності як творчоактивного благополуччя людей літнього віку, дисертантка обрала для подальшої дослідницької розробки дві підгрупи досліджуваних: «середньонизького» рівня зазначених властивостей та «середньо-високого», що здається нам цілком доречним пошуковим кроком (кожна група складається із 40 осіб). Як наслідок, зроблено спробу порівняльного аналізу цих рівнів за такими показниками: рефлексія, локус контролю, творчоактивний потенціал, допінг-стратегії, толерантність до нового. Це дозволило створити психологічні характеристики творчоактивного функціонування особистостей першої і другої груп та описати типові властивості похилого віку з високим, середнім та низьким рівнями творчоактивного благополуччя, на основі чого Л. Гончаровою зроблено висновок про підтвердження авторської моделі психологічного конструкту творчої активності як творчоактивного благополуччя та процесуальної моделі розвитку творчої активності у похилому віці.

Важливо, що авторський дослідницький пошук спрямований на вивчення міри прийняття учасниками зазначених груп соціальної ситуації розвитку. Так, дисертанткою проаналізовано міру зв'язку між показниками творчоактивного благополуччя та внутрішніми психологічними чинниками творчої активності.

Л. Гончарова до того ж пропонує авторське бачення змістових компонентів творчоактивної організації життєдіяльності для кожної групи, психологічний портрет особистості творчо активного рівня, а також дискограму профілю особистості «середнього з тенденцією до високого творчоактивного рівня» та її опис, що знову-таки має свою логістику і може бути застосоване у подальшому вивченні творчої активності особистості.

Аналізуючи надалі внутрішні психологічні чинники творчої активності людей похилого віку, Л. Гончарова розробляє їхню модель та механізми розвитку, наголошуючи на доцільності надання цьому явищу («творчій активності») в похилому віці статусу «вікового новоутворення», та окремо розглядає проблему конструктивності прийняття соціальної ситуації творчої активності як результату «прийняття себе у новому статусі», «функціонування відповідних життєвих творчих стратегій».

Зміст третього розділу дисертації підпорядкований виокремленню умов організації та розвитку творчої активності. У ранзі ефективного методу роботи з людьми похилого віку запропоновано арт-терапію з її чисельними перевагами та різноплановим впливом на психіку людини. На думку авторки, творча активність є динамічним утворенням, що відбувається в три послідовних етапи з властивими їм засобами реалізації.

Акцентовано вивчаються питання збереження «самодетермінуючих можливостей» літніх людей: це зокрема можливості оптимізації латентного творчоактивного ресурсу лише через збереження саме психологічних творчоактивних ресурсів. Апелюючи до емпіричної інформації, отриманої під

час контрольного зрізу, дисертантка доводить ефективність формувального етапу дослідження та продуктивність своєї розвивальної програми.

У висновках підсумовується результативність проведеної дослідницької роботи, її змістовність та практична значущість. Л. Гончарова узагальнює рівень виконання дисертаційних завдань та обґрунтовує важливість психологічної підтримки для осіб похилого віку в розвитку їхньої творчої активності з урахуванням виокремлених і досліджених психологічних чинників.

Отже, дисертаційна робота Л. Гончарової є самостійним та цілісним науковим дослідженням, а авторська програма психологічної підтримки творчої активності людей похилого віку може бути використана для активізації творчих ресурсних можливостей людей похилого віку.

Водночас зауважимо, що в дослідженні є смислові недоречності та дискусійна інтерпретація отриманих результатів, наприклад:

1. Наскільки завершеними є докази про доцільність розподілу вимірювальних показників «Моделі дослідження творчої активності людей похилого віку» на чотири блоки та змістовну наповнюваність кожного з них (С. 46 дисертації): так, у блоці 1 (підготовчому) Моделі задекларовано «визначення рівнів творчої активності...» і водночас у блоці 3 (перетворювальному) йдеться про «визначення особливостей прояву творчої активності...». У цьому ж пізнавальному контексті потребують роз'яснення способи характеристик рівнів творчої активності людей похилого віку.

2. Про доцільність використання одних і тих самих методик для вимірювання різних блоків Моделі (критеріїв, чинників, компонентів, соціальної ситуації) творчої активності (наприклад, методика М. Рожкова або «САТ»).

3. Яким чином встановлювалися перелік, доцільність, розподіл психологічних чинників на дві групи (зовнішні та внутрішні) та їхня внутрігрупова диференціація?

4. Наскільки аргументованими є 1) твердження про надання поняттю «творчої активності» статусу «вікового новоутворення» (саме як «новоутворення», уперше властивого для певного вікового періоду!) похилого віку та 2) смислове розмежування понять «творчоактивність» і «творча активність»?

Також авторці необхідно звернути увагу на орфографічні та стилістичні недоречності у тексті дисертації.

Висловлені зауваження в цілому не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка демонструє авторський підхід до розв'язання актуальної проблеми педагогічної та вікової психології щодо розвитку творчої активності людей похилого віку.

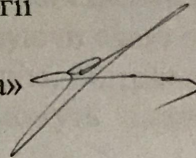
Дисертаційна робота має наукову новизну, теоретичне значення й практичну цінність.

Основні положення дисертації відображені у змісті автореферату та в достатній кількості авторських публікацій.

Як висновок, дисертаційне дослідження «Психологічні чинники розвитку творчої активності людей похилого віку» відповідає вимогам, що ставляться до кандидатських дисертацій згідно з Постановою КМ України від 24.07.2013, № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (пп. 9, 11, 12, 13, 14) зі змінами, внесених Постановами КМ України № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12. 2015 та № 567 від 27.07.2016, а його авторка, ГОНЧАРОВА Лариса Анатоліївна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

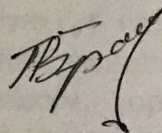
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та практичної психології
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

С.А. Поліщук

Підпис доцента Поліщук С.А. завіряю:

Вчений секретар
Національного університету «Львівська політехніка»

Р.Б. Брилинський